

education

Department:
Education
North West Provincial Government
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

LWETSE 2024

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A : Tekatthaloganyo (30)

KAROLO YA B : Tshobokanyo (10)

KAROLO YA C : Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya puo (30)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.

3. Araba dipotso TSOTLHE.

4. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

5. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

6. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.

7. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.

8. Tihokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

9. Kabo ya nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50

KAROLO YA B: Metsotso e le 30

KAROLO YA C: Metsotso e le 40

10. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang le ka mopeleto o o kannweng ke Lekgotla la Bosetshaba la Puo ya Setswana.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)

1	Lerato o godisitswe ke nkoko wa gagwe le rraagwemogolo. Mmaagwe o sa le a mo tlogela e sa ntse e le lese, a ya majako kwa ditoropong tse dikgolo. Latshipi mongwe le mongwe Lerato o ne a ya kwa kerekeng le nkokoagwe, kwa teng o ne a opela e bile a buisa dipesalome ka tlhogo, e le setswerere. Gangwe le gape phuthogo e ne e mo leboga ka tšhelete mme nkokoagwe a mmeela yona. Kwa sekolong o ne a dira bontle tota, a falola ka dipholo tse di kgatlhisang. E le mogaka mo pokong le mo terameng.	5
2	Ka letsatsi lengwe a bona lekwalo le mmaagwe a neng a le kwaletse batsadi ba gagwe e bile a botsa gore Lerato o tsogile jang. A simolola go tlhoafala, a eletsa go bona motsadi wa gagwe wa nnete. Ya re ka le lengwe la malatsi ba tswa kerekeng a kopa nkoko gore o batla go jela mmaagwe nala. Rraagwemogolo a se kgatlhegele kang eo. Lerato o ne a sa ikgalale. Ene ya re ba tswile go gaisana le sekolo se go kaiwang e le sa maemo a a kwa godimo, a fitlha mosetsana yo motshwana a ema fa pele ga boidiidi, a ba neela poko ya gagwe ya mmamoratwa. A ba bolelela kangkhutshwe ka ga maitsholo a bana mo bagolong, a lebisitse mo bukeng e e boitshepo. Mogokgo wa sekolo seo o ne a mo akgola thata a be a mo tshepisa go tsena sekolo seo kwa ntle ga tuelo.	10 15
3	Fa a dira setlhopho sa borataro, a kopa nkoko gape go etela mmaagwe. Selo se, se ne sa tlhola mathata fa lapeng. Rraagwemogolo a lemoga fa ngwana a tshwanelwa ke go bona mmaagwe le fa e le sebaka ba sa mmone. A phutholola pelo a raya mosadi a re, "a re letle ngwana go tsamaya le fa gotwe, o mpotse tsa kwa ke tswang gonne tsa kwa ke yang ga ke di itse". Rraagwemogolo o ne a tswa letsholo go ya kwa dithekising go batlisisa ka ga aterese e ba e neilweng. E rile Lerato a utlwa kang e, a tlhoka maitshwaro a ntse a na a le ona. Kgankgolo e le gore kana ga a itse mmaagwe, o mmona fela mo setshwantshong. Ka Labotlhano fa dikolo di sena go tswalelwa, monna wa thekisi a goroga. Nkokoagwe o ne a mo phuthetse diaparo tsa legae, a ithaya a re go siame. Lerato a tsaya tsa sekolo le tsona a di phutha. Ba neela monna wa thekisi aterese le ene Lerato a itsholela ya gagwe mo go ena. Ba tloga ba tsena mo leetong le le leele la diura di ka nna tharo. Fa e kete lotlatlana lo a tshwara ba bo ba goroga, mebila a tlhanesela, go le modumo.	20 25
4	Mokgweetsi wa thekisi a fologa, a tlogela Lerato mo koloing go ya go tlhomamisa aterese. Ka letlhogonolo a fitlhela mmaagwe a le teng. "Kookoo, dumelang..." Ke na le moeng mo koloing o tlile go le bona. Pelo ya ga Lerato e ne e uba mo o ka utlwang go betsa ga yona, o tlhoafaletse mmaagwe mme a sa itse gore a o tla amogelwa gonne mmaagwe a tserwe ke rre yo mongwe. Fa ba tsena mmaagwe a re ke bonang? a	30

rothisa keledi. Rre wa mokgweetsi a laela a leboga fa ngwana a gorogile. Ntlo e a gorogetseng mo go yona ke ya diphaposi tse tharo. E le mmangwane, bomalome, borrangwane, ka palo tota ba le robongwe. O ne a kopa mmaagwe go mmatelela sekolo gore a nne le ene, Lerato a bona phatlha mo sekolong se se gaufi. 35

5 MmaLerato o dira sekgala go tswa fa a nnang teng. O patelesega gore a robale koo. Lerato a dira bontle thata kwa sekolong a be a dirwa motlhokomedi wa bana ba bangwe. Kwa gae go ne go sa jewa di welang. Malome o ne a ikadima Lerato gangwe le gape, a mo fetotse mosadi...dilo tsa gompieno. E rile a bolelela mmaagwe, a mo raya a re kana ngwanaka ke ena a re thusang ka dijo le marobalo fa re nnang teng fa. Ga fitlha gore Lerato a robege leoto, moeng a goroge. A botsa mmaagwe gore jaanong go dirwa jang? Mmaagwe a re, ke tla mo tlhokomela. Fa malatsi a ntse a ya, a botsa mmaagwe kwa rraagwe a leng gone. Ka go sa mo tseye tsia ,a mo tlhalosetsa a bo a mmolelela fa rraagwe a tsere mosadi yo mongwe. A ipeta sebetse, a batlisisa, go fitlhelela a atlega a bona rraagwe. 40 45

6 Ka lesego a kwalela rraagwe mme karabo ya nna e e namatshegang. O ne a dira dipaakanyo tsa go fuduga kwa ntle ga kitso ya ga mmaagwe. Legae la gaabo le ne le phophoma ka dipogiso tsa petelelo le ditshotlego, a kgobiwa ka mafoko. Batsamaisi ba sekolo ba ne ba tla go bua le balelapa mme ga seke ga thusa sepe. Motho yo o mo robileng leoto a tsena ka lenga la seloko. Fa a itebetseng teng, rraagwe a mmitsa ka boitumelo a sa itse masaikategang a ngwana, a mo romelela tšhelete ya sepalangwa. Mosetsana a fetsa mogopolo ka go phutha se e leng sa gagwe mme a wela tsela mmaagwe a sa ntse a tswile. A leletsa rraagwe, a mo tlhalosetsa fa a leng gone le ka mokgwa o a apereng ka teng ka go bo ba sa itsane. Mo nakong e e sa fediseng pelo rraagwe a goroga ka koloi. Ba itumelelana, mosetsana a bo a e rothisa. Ba wela tsela ba ya gae. Mo tseleng Lerato a mmotsa gore a o tla amogelwa kwa lelapeng, a sa itire, a gopola maemo a a tswang mo go one kwa morago. Rraagwe a mo lemosa fa tsotlhe di le mo taolong ya gagwe. Ba goroga mo ntlong e e bulegileng. Dijo tsa maitseboa di ne di setse di siame. 50 55 60

7 Ba dumedisana le Mme, ba nna mo tafoleng ga lalelwa. Phaposi ya gagwe ya borobalo e ne e siamisitswe. Fa ba fetsa go ja, Mme a mo kaela gore a latse tlhogo kae. Mo mosong fa a tsoga mmaagwe yo e seng wa madi a mo laela fa a tabogela kwa toropong. Rraagwe a sala a mo epa maikutlo gore a be a tswe ka tsona. Kgang ya go betelelwa ya ga Lerato ya mo tseisa sedidi. A swetsa go kwalela mmaLerato a mmolelela tse a di jeleng ka tlala, a ba tshepisa le go ba latlhela mo go ba molao. Rraagwe a mo kwadisa mo sekolong se se gaufi, a tswelela jalo go fitlha kwa maamong a a kwa mankalankaleng. A tuma gaufi le kgakala. Letsatsi lengwe a ititaya sehuba go ya go tsaya ngwana kwa go mmaagwe. O ne a dira, a ikagela ntlo ya motlhatlagano. Lerato a agela bana ba dikhutsana legae le go ba fepa ka dijo. A ikana gore ga a kitla a nyalwa, o ila malome lekonkong. 65 70

[E nopotswe go tswa mo, *Itse ka ga dilo tse*, DM Mothibi]

- 1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.
Lerato o godisitswe ke ...
- A mmaagwe le rraagwe
B malome le mmangwane
C nkoko le rraagwemogolo
D rrangwane le mmangwane (1)
- 1.1.2 Ke eng tota se se neng se dira gore a godisiwe ke batho ba ba umakilweng mo go 1.1.1? (1)
- 1.1.3 Ke dilo dife tse PEDI tse Lerato a neng a di dira kwa kerekeng? (2)
- 1.1.4 Tlhagisa dintlha di le PEDI tse di supang gore Lerato e ne e le mmamoratwa kwa dikolong. Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.5 Ke eng se se tlotlholeditseng Lerato go batla go etela mmaagwe? (2)
- 1.1.6 Neela dikgwetlho di le PEDI tse Lerato a kopaneng natso kwa go mmaagwe. (2)
- 1.1.7 Tlhagiso e e reng 'moeng a goroga' e kaya eng? (TEMANA 5) (2)
- 1.1.8 Ke ntlha kgotsa kakanyo gore Lerato le rraagwe ba ne ba sa itsane. Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.9 Lebakalegolo la gore Lerato a palelwe ke go nna mo lefelong le le lengwe ke lefe? (2)
- 1.1.10 A o akanya fa mogatsa rraagwe Lerato e le mme yo o siameng? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.11 Fa o ne o le rraagwe Lerato o ne o ka tsaya dikgato dife ka malome? (2)
- 1.1.12 Go ya setlhangwa, tshotlego ya ga Lerato e mo dirile gore a tume gaufi le kgakala. Naya dilo tse PEDI tse a di diretseng setšhaba. (2)
- 1.1.13 Fa Lerato e ka bo e le tsala ya gago, o ne o ka mo gacolola jang ka botshelo jwa gagwe? (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

E nopotswe go tswa mo Outdoor Portrait of Multi-Generation Family In Garden]

1.2.1 Naya dintlha di le PEDI tse SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di farologanang ka tsona. (4)

1.2.2 A setlhangwa B se sekametse mo letlhakoreng le lengwe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E tthagisa dikgwetlo tse di lebaneng batsadi ba e leng bašwa.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya tema e ka go tthagisa dintlha di le SUPA **ka dikgwetlho tse di lebaneng batsadi ba e leng bašwa.**
2. Kwala ka temana, o dirisa mafoko a gago, mme o se latlhe bokao.
3. Boleele bo se fete mafoko a a ka nnang 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C

Ngwana ke mpho e lelapa lengwe le lengwe le e itumelelang go nna le yona. Potso ke gore fa motsadi e le ngwana, a lelapa le sa ntse le itumela na? Lefatshe ka bophara le itemogela kimo e e kwa godimo ya bašwa go tloga mo dingwageng di le somepedi. Tracy Engelbrecht o bone ngwana wa mosimane a le dingwaga di le somenne, o kgwa ka tlhaa ka dikgwetlho tse di lebaneng batsadi ba e leng bašwa.

Kgwetlho ya ntlha ke phetogo go tswa bongwaneng go ya bogolong. Mmele ga o ise o kokotlegele go kikumara bokete jwa lesele e bile tlhologanyo ga ise e butswa go nagana dilo tsa botsadi. Go tlhoka maitemogelo a botsadi ke bothata jo bongwe gonne masea a le matlhagatlhaga mo dingwageng tsa ona tsa ntlha. Botsadi bo tlhoka motho yo o godileng, a ka kgona go ela lesele tlhoko mo go tsotlhe. Bontsi jwa bašwa ga ba nne le tšhono ya go fetsa mephato e e kwa godimo kgotsa go ya ditheong tsa thuto e kgolwane. Seno se nna le ditlamorago tse di maswe tsa gore o tla thusa jang ngwana wa gago ka ditirogae ntswa o paletswe ke sekolo. Ke kgwetlho go bona tiro e e ba letlang go dira tiro ya sekolo le go itlhokomelela lesele ka nako e le nngwe. Mo go rayang gore e sa ntse e le kgwetlho go bonela ngwana phatlha kwa ditheong tsa tlhokomelo e e bolokesezileng gonne di batla madi a le mantsi.

Dipatlisiso di supa fa borre le bomme ba e leng bašwa ba iphitlhela ba na le kgatelelo ya maikutlo. Kgatelelo e bakwa ke go ithuta maikarabelo a botsadi. E re ba ipona ba le nosi ba iphitlhele ba le mo tlase ga tiriso ya diritibatsi. Loago ga lo re lebe sentle, lo bona borrabana ba e leng bašwa ba ikgatolosa masea a bona. Ka fa lotlhakoreng le lengwe lo bona bommabana ba e leng bašwa ba le botlhaswa mo go tsa thobalano. Tracy o khutla ka gore “ngwana sejo o a tlhakanelwa, le rona re tlhoka tataiso ya bagolo le loago gore re tsoge re le batsadi ba ba botoka”.

[E nopotswe go tswa mo <https://www.healthychildren.org>]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIPOPEGO TSA PUO LE MELAWANA YA TIRISO YA PUO**POTSO 3 : PHASALATSO**

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso

SETLHANGWA D

GDE Reg: ES700400851

M.E.L.

SEKOLO SA MOTSHEGARE SE NA LE MAROBALO

MOPHATO 8 - 12

Re ipicile pele ka:

- Thekenoloji e e tswelletseng, re ruta ka Lapetopo/sefarwa
- Barutwana ba ba sa kgobelanang mo di phaposing.
- Tshireletsego e e gagametseng: CCTV mo phaposing le kwa ntle.

[E nopotswe go tswa mo google]

3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A,B,C kgotsa D.

Ke eng se se bapatswang mo papatsong e ...

- A sekolo se se potlana
 B sekolo sa motshegare se na le marobalo
 C sekolo sa boithomelo/poraefete
 D sekolo sa go ithutela go taka. (1)

3.2 Papatso e, e totile bomang? (1)

3.3 Ke malepa afe a mmampatsi a a dirisitseng go ngoka badirisi. Naya ntlha e le NNGWE fela. (2)

3.4 Ke lefapha lefe le le tshegetsang ditirelo tsa sekolo se se kailweng fa godimo. (1)

3.5 A go ka nna bonolo mo setšhabeng go ka fitlhelela ditirelo tse? (1)

3.6 Maikutlo a gago ke afe tebang le tshedimosetso e e tlhagelelang mo papatsong e. (2)

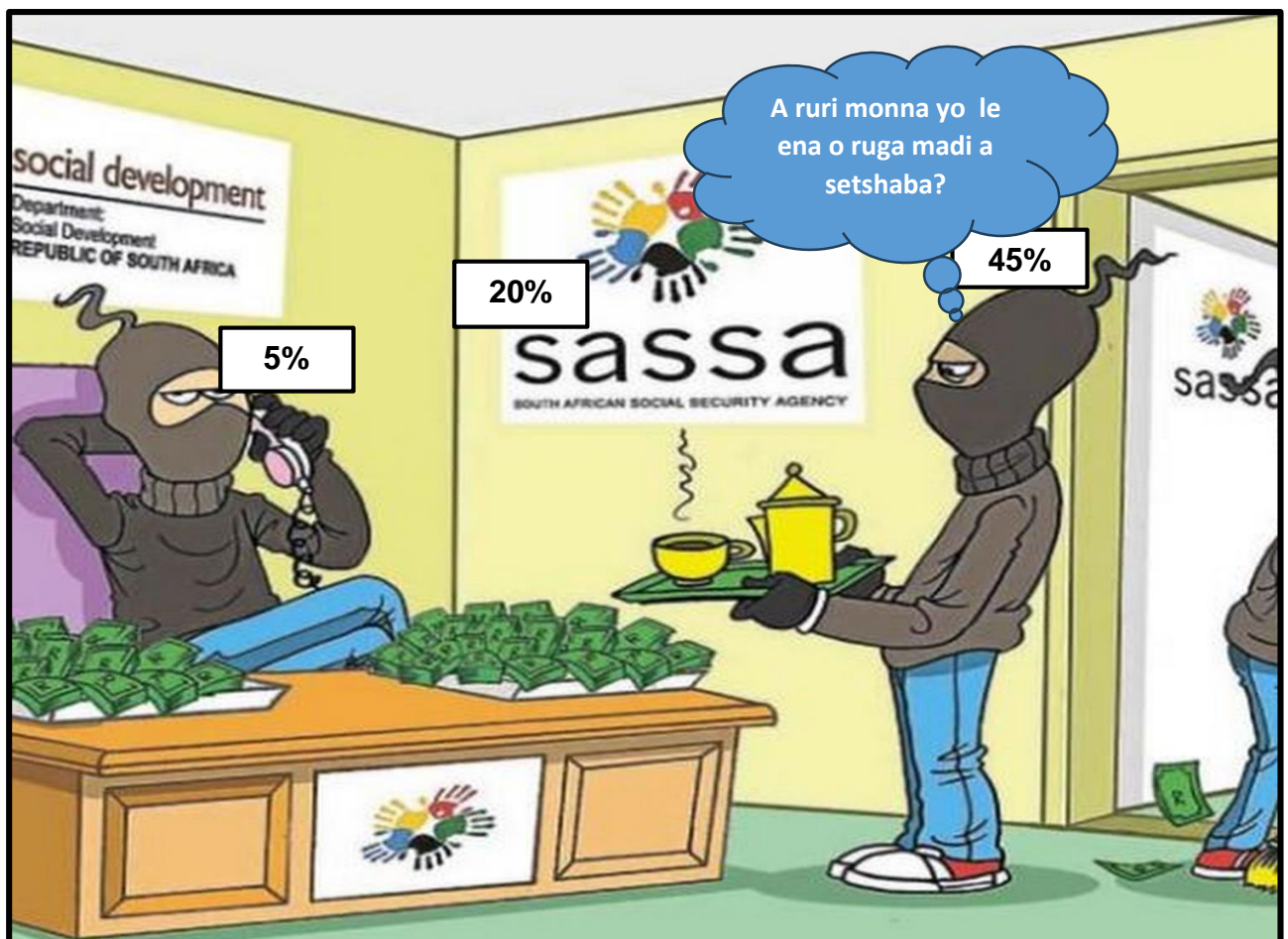
3.7 Nopola leitiri go tswa mo papatsong .. (1)

3.8 Jaanong" ke mofuta ofe wa letlhalosi? (1)
[10]

POTSO 4 :KHATHUNU

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA E

[E nopotswe go tswa mo google]

4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A,B,C kgotsa D. Khathunu e e fa godimo e ka ga...

- A mafelo a bojanala
- B bogwenegwene ka madi SASSA
- C boikatiso jwa metshameko
- D dipotsotherisano

(1)

- 4.2 Tiragalo e e tlhagelelang mo setshwantshong se se fa godimo e diragalela kwa kae? (1)
- 4.3 Go rwala bommamatlhwana ga banna ba ba mo khathunung go kaya eng? (2)
- 4.4 Diporosente tse di tlhagelelang fa godimo ga tlhogo ya monna yo o dutseng mo fatshe di kaya eng? (2)
- 4.5 Nopola lesupi le le dirisitsweng mo khathunung o bo o le dirisa mo polelong go gatelela leina. (2)
- 4.6 Dirisa leina banna jaaka tatlhelwa mo polelong. (1)
- 4.7 Naya mofuta wa pudula o o tlhagelelang mo khathunung e. . (1)
- [10]**

POTSO 5

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F

- 1 Tselane o kopane lwa ntlha le ngaka Moatlhodi fa diYunibesithi tsoommala o sebilo di ne di kopane ka motshameko wa *sephailane* mo Mankweng. Tselane a emetse ya Bokone, Moatlhodi a emetse ya Wentworth. Dingwaga tse nne tsa di le tlhano tse Tselane a di ntseng kwa Bokone a patagantse Mathulwe le Moatlhodi. Go ise go direge gore ba rakane gonne mosetsana a ne a ba keta jaaka diketo. 5
- 2 O fitlhetse Tselane a setse a mo letile mme lebati la bojelo a tlhopile le le kwa motsheo. "Wa mma!" a bua a emisitse diatla, Tselane a bo a setse a wetse mo diatleng tsele, ga ba ga nna jaaka go kile. Lesego ya nna gore ba bo ba le bosu. A mme go tota go ntse jalo? Mathulwe a botsa ba sena go tlamporologana, ba bo ba iphara mo ditulong. Ba ne ba atlane boatla. 10
- 3 "Goreng o sa ka wa ntiisa mooko? Mathulwe, basadi ba boifa bofetwa lebekebeke. O itse pelo ya mosetsana, ga nka ke ka e go ruta, le jaanong jaana bogolo jwa ya me bo sa le mo diatleng tsa gago. Le mororo ke ikgolegile le Moatlhodi, ke weditse ke poifo ya bofetwa-e seng pelo ya lorato." Ke itheile ka re go bua ga go tlhokege, ntekwane o patagantse diphio tsa tlou". Ke rile ke dirisitswe ke poifo. Fa o sa 15 tshwenyega re ka tswelapele re ngotlile mokgwasa.

[E nopotswe go tswa go *Mmualebe*, RM Malope]

- 5.1 Moatlhodi ke mofuta ofe wa leina? (1)
- 5.2 Naya lekaelagongwe la lefoko le le thaletsweng mo go mola 5. (1)
- 5.3 Nopola letlhophi mo go temana 2 morago o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona. (1)
- 5.4 Dirisa lekwatshwana 'nna' ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng mo go mola 8. (2)

- 5.5 Dirisa setse mo polelong e o itlhametseng yona jaaka lediritota.(mola 6) (1)
- 5.6 Fetolela polelo e e latelang go nna puopegelo.
Goreng o sa ka wa ntiisa mooko? (2)
- 5.7 Naya leina la karolopuo (popegopuo) e e thaletsweng mo go mola 13
mme o e dirise mo polelong e o itlhametseng yona. (1)
- 5.8 Leina tlou le dirisitswe jang mo polelong. (mola 15) (1)
- [10]**
- PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30**
- PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 70**